

Reacties tegen verandering

Eind jaren '70 begin jaren '80 zag men 'plotseling' een reactie opkomen tegen de verzorgingsstaat. Die reactie was overigens sterker in de Verenigde Staten en in het Verenigd Koninkrijk dan op het Europese continent. Dit leek toen iets geheel nieuws en ook de argumenten die werden gebruikt schenen hoogst oorspronkelijk.

Maar dat blijkt allerminst het geval te zijn. Dit wordt duidelijk gemaakt in het meest recente en zojuist verschenen boek van Albert Hirschman, *The rhetoric of reaction*. Hirschman onderscheidt over de afgelopen twee eeuwen drie 'progressieve' momenten: de Franse Revolutie, de opkomst van het algemeen stemrecht en de verzorgingsstaat, en drie soorten argumenten die daar door 'reactionairen' tegenin zijn gebracht. Dit zijn in de terminologie van Hirschman de 'perversity thesis', de 'futility thesis' en de 'jeopardy thesis'.

De perversiteitsthese stelt dat de ondernomen actie het tegenovergestelde effect sorteert van wat de bedoeling was. De poging om de maatschappij in een bepaalde richting te manoeuvreren leidt inderdaad tot beweging, maar in tegenovergestelde richting! Zo beweerden mensen als Burke en De Maistre dat de Franse Revolutie een terugkeer inhield naar de barbarij en daardoor een scherpe breuk met het vooruitgangsprincipe. De revolutie wilde het christendom en de monarchie opdoeken. De perversiteitsthese zegt dat dit zal uitmonden in meer christendom en meer monarchie! Tussen 1830 en 1870 met de opkomst van een algemener stemrecht was het van hetzelfde laken een pak. Aangezien de dwazen overall in de meerderheid zijn, zou algemeen stemrecht betekenen dat de dwazen over de wijzen zullen regeren. Men valt van de regen in de drup. Wereldverbeteraars worden zodoende wereldverslechteraars! In de jaren '70 en '80 kwamen soortgelijke argumenten terug toen de verzorgingsstaat onder vuur kwam door het verkondigen van de these, dat de poging om het lot van de minder bevoorrechteten te verbeteren slechts zou leiden tot het verslechteren ervan.

Terwijl de perversiteitsthese stelt dat progressieve maatregelen weliswaar beweging veroorzaken, maar in de tegenovergestelde richting van wat de bedoeling was, beweert de nutteloozheidsthese dat er van geen enkele beweging sprake zal zijn. De diepere structuren en wetmatigheden van de maatschappij worden niet of nauwelijks door menselijke maatregelen geraakt en alles zal dus bij het oude blijven. "Plus ça change, plus c'est la même chose". Of zoals Lampedusa in *Il Gattopardo* zegt: "Wanneer we alles bij het oude willen houden dan moet alles veranderen". In zijn boek *L'Ancien Régime* (1856) tracht Tocqueville aan te tonen dat de Franse Revolutie helemaal niet zo'n keerpunt is geweest als wel wordt aangenomen. Vele 'veroveringen' van de revolutie (zoals gecentraliseerde regeringsfuncties en kleinschalige landbouw) bestonden reeds voor 1789. De revolutie heeft dus slechts de illusie van verandering gegeven. Honderd jaar later beweren Mosca en Pareto dat de politieke democratie slechts een leuze is, want aantoonbare maatschappelijke wetten zorgen er voor dat er altijd regenten en elites enerzijds en onderschikten anderzijds zullen zijn.

Mosca ziet de massa's om de tuin geleid door klieken die zich via alerhande manipulaties laten kiezen voor politieke functies. Algemeen stemrecht verandert daar niets aan. Pareto toont aan dat de verdeling van macht net zo sterk aan diepere wetten onderworpen is als de inkomensverdeling. Trachten dat de veranderen is nutteloos.

Weer honderd jaar later horen we een analoge kritiek op de verzorgingsstaat. Veel van het geld dat omgaat in de sociale wetgeving komt terecht bij beter eerder dan bij minder goeden. Het is het argument dat werd geuit in rapporten zoals *Profijt van de overheid*, namelijk dat een flink deel van de inkomensoverdrachten ten goede komt aan de middenklasse terwijl de belastingen in hoge mate worden opgebracht door de rest van de bevolking. Er is dus sprake van regressieve inkomensverdelingseffecten. Hier zitten we dicht bij de perversiteitsthese.

Ten slotte komen we toe aan de gevaarthese die beweert dat maatregelen die op zich best wenselijk zouden zijn gevaarlijk hoge kosten of andere nefaste gevolgen zullen hebben. Voorbeelden: de democratie brengt de vrijheid in gevaar; de verzorgingsstaat houdt risico's in voor de democratie, de vrijheid of beide.

Men moet zich hier in herinnering roepen dat in het midden van de 19e eeuw het woord democratie ongeveer dezelfde uitstraling had als communisme of nu zelfs socialisme: iets vagelijk verschrikkelijks! In 1866 kon Robert Lowe nog zeggen dat het stemrecht alle instituties zou vernietigen die Engeland geluk en voorspoed hadden gebracht. Het zou leiden tot een parlementaire meerderheid en een regering die de rijken zal onteigenen - rechtstreeks of via onmogelijke belastingen. Robert Lowe: "Hoedt U er voor de macht te verschuiven van rijke en intelligente mensen naar lieden wier leven een lange worsteling is voor het dagelijks brood." De politieke democratie zou ook de economische vooruitgang in gevaar brengen door het invoeren van protectionisme en het verlaten van de principes van vrijhandel. Dichter bij ons wordt de gevaarthese geïllustreerd door Friedrich Hayeks *Road to serfdom*, dat onder meer beweert dat de verzorgingsstaat de vrijheid en democratie in gevaar brengt. En vanaf de jaren '70 werd het argument weer, dat de verzorgingsstaat de economische vooruitgang in het nauw brengt door te knagen aan 'incentive'-structuren.

Terugkijkend op deze drie soorten 'reactionaire' argumenten komt Hirschman tot de conclusie dat de perversiteitsthese over de eeuwen heen de meest invloedrijke is geweest: het helpen van de armen genereert de armoede.

Dit boek is een tour de force en geeft een interessant en relevant perspectief aan vele recente controverses. Elke generatie is trots om weer het wiel uit te vinden. Wanneer leren we om op elkaars schouders te staan en de lessen van de geschiedenis te leren? In ieder geval: meenemen dit boek op vakantie!

L.J. Emmerij